

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Факультет суспільно-гуманітарних наук

Кафедра політології та соціології

Допущено до захисту

Зав. кафедри _____

«___» _____ 2025 р.

Кваліфікаційна робота бакалавра

**ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В
УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

галузь знань 052 «Соціальні та поведінкові науки»

спеціальність: 052 Політологія

Багнюк Р.О.

4 курс, група ПОЛб-1-21-4.0д

факультет суспільно-гуманітарних наук

Підпис

Науковий керівник:

Доцент кафедри політології та соціології, кандидат соціологічних наук

Кондов Костянтин Володимирович

підпис

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ..	7
1.1 Еволюція теоретичних підходів до розуміння прав і свобод людини.....	7
1.2 Сутність громадянського суспільства та його роль у забезпеченні прав і свобод.....	15
1.3 Роль держави у системі захисту прав людини.....	23
1.4 Теоретичні основи взаємодії держави й громадянського суспільства у сфері прав людини.....	26
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ.....	32
2.1 Напрямки державної політики у сфері захисту прав людини в Україні та Європі.....	32
2.2 Діяльність організацій громадянського суспільства та їх вплив на реалізацію прав людини в Україні та Європі.....	38
2.3 Механізми співпраці держави та інститутів громадянського суспільства у сфері захисту прав людини.....	43
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	50
3.1 Проблемні аспекти та виклики у взаємодії держави та громадянського суспільства.....	50
3.2 Напрями удосконалення співпраці між державою та громадянським суспільством у сфері захисту прав людини.....	53
3.3 Перспективи подальших досліджень у сфері розвитку правозахисних механізмів.....	56
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Проблематика взаємодії держави та громадянського суспільства в контексті забезпечення прав і свобод людини набуває особливої актуальності в умовах трансформаційних процесів, які переживає Україна. Права людини є фундаментальною цінністю демократичної держави, а їх забезпечення вимагає ефективного діалогу між владою та інститутами громадянського суспільства. Саме синергія між цими двома складовими забезпечує реальний захист прав особи, що передбачено Конституцією України та міжнародними зобов'язаннями держави.

Сучасна суспільно-політична ситуація, вплив міжнародних стандартів, процеси євроінтеграції та виклики, пов'язані з військовою агресією проти України, загострюють потребу у переосмисленні ролі держави й громадянського суспільства у формуванні ефективної правозахисної політики. У цьому контексті посилення взаємодії між державними структурами й громадськими організаціями стає запорукою демократичного розвитку та зміцнення правової держави.

Особливої уваги потребує аналіз досвіду європейських країн, які успішно впроваджують моделі партнерства держави і громадянського сектору в питаннях захисту прав людини. Актуальним є також пошук механізмів гармонізації української практики із європейськими стандартами правозахисту, що передбачає не лише запозичення форм, але і трансформацію підходів до державного управління та правової культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері прав людини досліджувалися такими науковцями, як Ю.М. Шемшученко, І.Б. Усенко, В.Ф. Погорілко, В.М. Денисов, О.І. Крестовська, М.В. Цвік, а також європейськими дослідниками, зокрема Т. Brysk, D. Beetham, та L. Ziegler. Їхні праці містять цінні теоретичні підходи до

розуміння природи громадянського суспільства, інститутів демократії та державного регулювання у сфері прав людини. Проте недостатньо розкритими залишаються аспекти порівняльного аналізу моделей взаємодії в умовах перехідного суспільства України.

Метою роботи є теоретико-практичне обґрунтування та аналіз взаємодії держави і громадянського суспільства у сфері захисту прав людини в Україні з урахуванням європейського досвіду та перспектив удосконалення цієї взаємодії.

З огляду на мету постають наступні **завдання**:

- розкрити етапи еволюції теоретичних уявлень про права людини, сутність громадянського суспільства та його роль у правозахисній сфері, а також про місце держави у системі захисту прав і свобод;
- здійснити порівняльний аналіз напрямів державної політики та діяльності громадянського суспільства у сфері захисту прав людини в Україні та країнах Європи;
- здійснити комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення участі інститутів громадянського суспільства у процесі захисту прав і свобод людини в Україні, з урахуванням його відповідності міжнародно-правовим стандартам у цій сфері;
- охарактеризувати функціональну роль основних суб'єктів громадянського суспільства - зокрема громадських об'єднань, правозахисних організацій, засобів масової інформації - у формуванні та реалізації державної політики у сфері забезпечення прав людини.
- визначити проблемні аспекти взаємодії держави й громадянського суспільства в Україні та запропонувати напрями вдосконалення такої співпраці з урахуванням європейських практик.

Об'єктом дослідження є соціально-правові відносини між державою і громадянським суспільством у сфері захисту прав людини.

Предметом дослідження є механізми, форми та ефективність взаємодії держави й інститутів громадянського суспільства у забезпеченні прав і свобод людини.

Методи дослідження включають, зокрема *історико-правовий метод* – для вивчення еволюції підходів до прав людини, *порівняльно-правовий* – для аналізу української та європейської практики, *формально-юридичний* – для тлумачення нормативно-правових актів, *системний підхід* – для узагальнення взаємозв'язку між державними й громадськими структурами.

Теоретична основа дослідження базується на працях українських і зарубіжних дослідників у галузі прав людини, конституційного та адміністративного права, теорії держави і права, а також документах Ради Європи, ООН, ОБСЄ та нормативно-правовій базі України, що регламентує діяльність державних і громадських інститутів у правозахисній сфері.

Практична значимість дослідження полягає у можливості застосування результатів дослідження у розробці рекомендацій щодо покращення взаємодії між органами державної влади та громадськими інститутами в Україні, зокрема у процесі реалізації державної політики у сфері прав людини, при підготовці правових актів і стратегій.

Наукова новизна дослідження виявляється у комплексному дослідженні співпраці держави та громадянського суспільства в контексті правозахисту, з акцентом на сучасні українські реалії, виклики воєнного часу, а також у формулюванні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності взаємодії на засадах європейських стандартів.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, загальних висновків та списку використаних джерел у кількості 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1 Еволюція теоретичних підходів до розуміння прав і свобод людини

Права і свободи людини є фундаментальними цінностями сучасного демократичного суспільства, які мають глибокі історичні та філософські корені. Їх розуміння змінювалося залежно від соціально-економічного розвитку, ідеологічних доктрин, впливу релігії, моралі та політичної думки. Впродовж століть формувалися різні підходи до трактування прав людини — від природного права до юридичного позитивізму, від ліберальних концепцій до соціалістичних і колективістських моделей. Вивчення еволюції цих підходів дає змогу глибше зрозуміти природу прав людини, їх сучасне трактування та перспективи розвитку у глобалізованому світі.

Перші уявлення про свободу та гідність людини виникли ще в античному світі, де людська особистість розглядалася крізь призму належності до поліса. У Давній Греції поняття свободи було тісно пов'язане з участю в політичному житті, а гідність асоціювалася з чеснотами, якими мав володіти громадянин. Стоїки сформулювали ідею внутрішньої свободи, незалежної від зовнішніх обставин, що згодом стала важливою для християнського розуміння особистості. У римському праві з'явилися перші формальні елементи прав людини, закріплені у поняттях *jus naturale* та *jus gentium*. Важливим кроком стало визнання правових норм, які мали універсальний характер. Саме античні уявлення заклали підвалини для подальшого розвитку концепції прав і свобод [2, с. 18].

Християнська традиція трансформувала уявлення про свободу, вивівши її з контексту політичної участі в духовну площину. Людина вважалася творінням

Божим, наділеним гідністю не за соціальним статусом, а за фактом народження. Середньовічна філософія, особливо в працях Августина Блаженного та Томи Аквінського, інтегрувала ідеї природного права в теологічну систему, поєднуючи релігійні й правові уявлення. Водночас інституційні обмеження влади монархів, як-от Велика хартія вольностей 1215 року, демонстрували зародження ідеї правового обмеження держави. Духовна автономія особи стала основою для формування морального авторитету над владою. Саме християнська доктрина сприяла розвитку принципу рівності перед Богом, який пізніше набув юридичного змісту.

Період Відродження ознаменувався поверненням до антропоцентризму, що посилив інтерес до індивідуальних прав. Людина постає як носій розуму та волі, а не лише як об'єкт божественного провидіння. Розвиток наукової думки й секуляризація культури сприяли утвердженню поняття автономної особистості. Виникає філософська база для подальшої концептуалізації природних прав, закладених у самій природі людини. Ідеї гуманізму, сформовані мислителями Ренесансу, поступово проникають у політичні доктрини. Вплив цих ідей відображено в подальших етапах історичного розвитку концепції прав людини (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Етапи історичного розвитку ідей прав людини

Історичний етап	Ключові ідеї	Основні документи/дії
Античність	Свобода як участь у політичному житті, гідність через чесноти (Аристотель, стоїки)	Законів XII таблиць, філософські трактати
Середньовіччя	Духовна рівність усіх людей, моральна гідність особи (Августин, Аквінський)	Велика хартія вольностей (1215), теологічні трактати
Відродження	Індивідуальність, автономність, гуманізм, раціоналізм	Праці гуманістів, поява секулярної етики
Просвітництво	Природні права, суспільний договір, свобода слова та совісті (Локк, Руссо, Вольтер)	Декларація незалежності США (1776), Декларація прав людини і громадянина (1789)
Новий час (XVIII–	Кодифікація прав, ліберальні	Конституції національних

XIX ст.)	доктрини, обмеження влади, емансипація	держав, активність правозахисників
Модерна доба (XX ст.)	Міжнародне визнання прав, створення правозахисних інституцій (ООН, ЄСПЛ)	Загальна декларація прав людини (1948), Європейська конвенція (1950)
Сучасність (XXI ст.)	Розширення концепції прав: цифрові, екологічні, колективні, в умовах війни	Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), цифрові хартії

Епоха Просвітництва стала переломним моментом у становленні сучасної концепції прав і свобод. Філософи Джон Локк, Жан-Жак Руссо та Вольтер заклали основи ліберальної теорії прав людини, вказуючи на їх природне, невід’ємне походження. Локк стверджував, що право на життя, свободу і власність є природними і не можуть бути скасовані владою. Руссо розвинув ідею суспільного договору, що покладає обов’язок на державу захищати права своїх громадян. Вольтер, виступаючи за свободу совісті та слова, зробив вагомий внесок у формування ідеї толерантності як етичної основи прав людини. Усі ці концепції набули ваги завдяки суспільно-політичним зрушенням та критиці абсолютизму [1, с. 4].

Американська революція 1776 року вперше реалізувала ідеї природного права в конкретних політико-правових документах. Декларація незалежності США проголосила рівність людей та їхні невід’ємні права, що стало прецедентом для подальших декларацій. Французька революція 1789 року, у свою чергу, закріпила принципи прав людини у «Декларації прав людини і громадянина». Вона проголосила свободу, власність, безпеку та опір гнобленню як основні права. Обидві революції мали вирішальний вплив на формування ідеології правового гуманізму. Права людини перетворюються на правовий стандарт, який має універсальну цінність і чинність.

Мислителі та правозахисники XIX століття, включно з Іммануїлом Кантом і Джоном Стюартом Міллем, продовжили розвивати ліберальну традицію. Кант у своїй концепції автономії волі обґрунтував права людини як

моральний імператив. Мілль акцентував увагу на свободі особистості як основі для соціального прогресу та демократії. Одночасно відбувався процес кодифікації прав у національних законодавствах, що підсилювало їхню практичну реалізацію. Розширення виборчих прав і боротьба за емансипацію окремих груп населення стали свідченням соціального виміру прав людини. XIX століття заклало підвалини для перетворення ідеї прав людини на обов'язковий елемент державної політики.

XX століття відзначилося глобальним визнанням прав людини через міжнародні документи. Прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року стало реакцією на жахи Другої світової війни. Міжнародні угоди, як-от Європейська конвенція з прав людини, забезпечили правовий механізм захисту на наднаціональному рівні. Утворення Європейського суду з прав людини зробило можливим оскарження державних рішень на користь окремої особи. Права людини почали розглядатися не тільки як філософська ідея, а як інституціоналізований елемент правової системи. Україна, як частина європейського правового простору, імплементує ці стандарти у національне законодавство [3, с. 31].

Сучасна філософія прав людини поєднує різні підходи – від ліберального до соціального та критичного. Розвиток правової думки супроводжується дискусіями про баланс між індивідуальною свободою і публічним інтересом. Глобалізаційні процеси та техногенні виклики вимагають адаптації концепції прав людини до нових реалій. Особливого значення набувають права колективів, екологічні права, цифрові права і права в умовах збройних конфліктів. Нові підходи часто вимагають переосмислення традиційних уявлень про правосуб'єктність і межі державного втручання. На цьому тлі історичний досвід формує надійну основу для подальшого розвитку правозахисних парадигм.

Ідея прав людини виявляється результатом складної історичної еволюції, що поєднує античні, християнські, ліберальні та сучасні філософські впливи. У різні епохи домінували ті чи інші аспекти: участь у суспільному житті, духовна гідність, природне право, політична свобода. Перехід від абстрактних ідей до конкретних правових інститутів відбувався під тиском історичних обставин і суспільних змін. Історико-філософський аналіз дозволяє усвідомити глибинні підвалини сучасного правового порядку. Усвідомлення джерел прав людини сприяє зміцненню правової культури й забезпеченню гідного існування особи. Саме тому дослідження історичних та філософських основ прав людини залишається актуальним і цінним у сучасному світі.

Ліберальна концепція прав людини виникла як складова філософії Просвітництва, що акцентувала увагу на автономії індивіда. Центральним елементом цього підходу вважається ідея природних, невід'ємних прав, які не залежать від волі держави. Основні права трактуються як захист людини від втручання, зокрема свобода слова, совісті та власності. Держава повинна діяти як гарантія цих прав, обмежуючи власні функції до мінімуму. В межах ліберального підходу пріоритет надається негативним свободам, тобто свободам «від» зовнішнього примусу. Концепція закріплена в багатьох міжнародних документах, що встановлюють універсальні стандарти захисту прав людини [1, с. 4].

Соціалістичне розуміння прав людини формувалося під впливом марксизму, де головним акцентом є не індивід, а колектив. У межах такого підходу основна увага приділяється економічним, соціальним і культурним правам, які реалізуються лише за умов соціальної рівності. Права інтерпретуються як результат соціального розвитку, що залежить від державного регулювання. Гарантії держави стають головним механізмом забезпечення доступу до базових благ — освіти, праці, житла. Відтак, позитивні права мають пріоритет над негативними, оскільки потребують активних дій з

боку влади. Питання колективного добробуту часто переважає над індивідуальною автономією [2, с. 57].

Правовий позитивізм розглядає права людини виключно як юридичні норми, встановлені державною владою у нормативних актах. У межах цього підходу немає місця для природних прав, оскільки вони вважаються позаюридичними уявленнями. Відповідно до позиції юридичного позитивізму, права існують лише тоді, коли вони закріплені в законах. Таке розуміння дозволяє чітко визначити обсяг прав і межі їх реалізації. Школи юридичного позитивізму, зокрема аналітична й нормативна, трактують права як результат політико-правового консенсусу. Такий підхід ускладнює універсалізацію прав людини, оскільки правове регулювання суттєво відрізняється в різних державах.

Мультикультурна критика універсальності прав людини постає як реакція на домінування західних норм у глобальній правовій доктрині. Представники цього підходу підкреслюють, що права не можна абстрагувати від соціокультурного контексту. Існують відмінності у сприйнятті гідності, свободи чи рівності в різних релігійних та етнічних системах. Така позиція ставить під сумнів концепцію загальнолюдських прав у її традиційному західному варіанті. Прихильники мультикультуралізму наполягають на необхідності діалогу культур у формуванні глобального правового простору. Табл. 1.2 ілюструє порівняльну характеристику сучасних підходів до розуміння прав і свобод людини.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика сучасних підходів до розуміння прав і свобод людини

Критерій	Ліберальний підхід	Соціалістичний підхід	Позитивізм	Мультикультурна / постмодерна критика
Основна ідея	Права як природні та невід'ємні	Права як результат соціального прогресу	Права як юридичні норми, закріплені державою	Права як соціальні конструкції, залежні від контексту

Типи прав	Негативні (свобода від втручання)	Позитивні (право на працю, освіту тощо)	Будь-які, передбачені законом	Права меншин, альтернативні форми гідності
Роль держави	Гарант невтручання	Активний гарант соціальних прав	Законодавець та виконавець норм	Об'єкт критики, джерело владного дискурсу
Джерело прав	Природне право	Колективна воля	Державне законодавство	Культурна практика та ідентичність
Критика	Ігнорує соціальні умови	Може призводити до домінування колективу над особистістю	Нехтує моральними основами	Розмиває поняття універсальності прав

Постмодерна критика універсалізму прав ґрунтується на запереченні існування об'єктивних істин та сталих категорій. У межах цього підходу права розглядаються як соціальні конструкції, що формуються через дискурс і владні відносини. Права втрачають ознаки стабільності та стають інструментом ідентичності й політичної боротьби. Релятивізм постмодерну підважує традиційні правові наративи, відкриваючи простір для прав меншин і маргіналізованих груп. Такий погляд дає змогу розглядати права як динамічний процес, що змінюється залежно від контексту. Деконструкція класичних правових категорій дозволяє віднайти нові форми соціального захисту [6, с. 83].

Сучасне розуміння прав і свобод характеризується плюралізмом підходів, що перебувають у постійному діалозі. Жодна з концепцій не має монополії на істину, однак кожна робить внесок у формування збалансованої системи гарантій. Ліберальний підхід забезпечує основу індивідуальної автономії, тоді як соціалістичний фокусується на інституційній підтримці вразливих груп. Позитивізм гарантує юридичну визначеність, а мультикультурна критика – відкритість до контекстуальних особливостей. Постмодерні підходи сприяють оновленню правової парадигми в умовах глобалізації. Такий багатовекторний розвиток забезпечує адаптивність правової системи до викликів сучасності.

Загальноєвропейські тенденції демонструють прагнення до синтезу різних підходів у єдину систему правових стандартів. У практиці Європейського суду з прав людини простежується намагання узгодити універсальність прав з культурними особливостями держав. Принцип субсидіарності дозволяє національним судам враховувати власний правовий контекст, не порушуючи при цьому загальних зобов'язань. У ряді рішень визнається право на розширене тлумачення понять «гідність» чи «свобода» в межах конкретного суспільства. Такий підхід є прикладом конструктивної інтеграції позитивістських і культурно-чутливих стратегій. Сучасна правова політика ЄС слугує прикладом пошуку балансу між універсальністю й локальністю [3, с. 31].

Правова доктрина України також розвивається у руслі поєднання ліберальних, соціальних та культурно-орієнтованих підходів. Конституційні гарантії прав і свобод містять як негативні, так і позитивні зобов'язання держави. Інститути омбудсмена, адвокатури й адміністративної юстиції забезпечують механізми реалізації цих прав. Водночас, постійна адаптація до міжнародних стандартів потребує глибшого усвідомлення контекстуального розмаїття правових норм. Участь України в системі ЄСПЛ сприяє гармонізації національного законодавства з європейськими підходами. Розвиток громадянського суспільства також відіграє вирішальну роль у формуванні правової культури [5, с. 139].

Підсумовуючи, сучасна теорія прав і свобод людини є багатогранною та динамічною сферою знань. Жоден підхід не може бути абсолютним, оскільки права є результатом взаємодії правових, соціальних, культурних і політичних факторів. У цьому контексті важливо забезпечити як нормативну чіткість, так і культурну чутливість юридичних механізмів.

Отже, еволюція теоретичних підходів до прав і свобод людини демонструє складний шлях від абстрактних філософських концепцій до

конкретних механізмів захисту, вказуючи на потребу балансу між універсальністю та культурною специфікою прав у сучасному світі.

1.2 Сутність громадянського суспільства та його роль у забезпеченні прав і свобод

Громадянське суспільство є ключовим елементом демократичного устрою, яке формується як система вільних, самостійних від держави організацій, ініціатив та інституцій, що функціонують на основі принципів свободи, відповідальності та правової свідомості. Його розвиток тісно пов'язаний із утвердженням прав і свобод людини, оскільки саме активна участь громадян у суспільному житті сприяє прозорості влади, захисту особистих і колективних інтересів та формуванню правової держави. У сучасному світі громадянське суспільство дедалі частіше виступає як медіатор між особою та державою, забезпечуючи зворотний зв'язок, контроль за владою та сприяння соціальній справедливості.

Громадянське суспільство як теоретична категорія виникло в рамках європейської політичної філософії Нового часу. Формування поняття пов'язане з працями Джона Локка, Шарля Монтеск'є, Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, де йшлося про автономність соціальних інститутів від держави. Історично термін означав сферу між державою та приватним життям, у якій індивіди добровільно взаємодіють задля спільного блага. У XIX–XX століттях громадянське суспільство стало основою теорій ліберальної демократії. Після розпаду тоталітарних систем категорія набула особливого значення в країнах перехідного типу. В українських реаліях громадянське суспільство утверджується як важлива умова демократичного розвитку [2, с. 21].

Сучасні дослідники визначають громадянське суспільство як сукупність самостійних, незалежних від держави соціальних інститутів і організацій. До таких структур належать громадські об'єднання, професійні асоціації, засоби масової інформації, профспілки, ініціативні рухи, релігійні організації. Основна ознака — добровільність участі, автономність у прийнятті рішень та спрямованість на реалізацію спільних інтересів. Громадянське суспільство виконує функції контролю за владою, захисту прав і свобод, формування громадської думки. Такі інститути створюють простір для діалогу між громадянами і державними структурами. Їх існування є необхідною передумовою функціонування демократичного ладу.

Ключовою особливістю громадянського суспільства є його багатовимірність, що охоплює соціальну, культурну, правову та політичну сфери. Йдеться не лише про організовану активність, а й про загальний рівень участі громадян у суспільному житті. Активне громадянство проявляється через волонтерство, участь у виборах, висловлення позиції щодо рішень влади. Важливою функцією громадянського суспільства є формування культури відповідальності, солідарності та взаємодопомоги. Така структура не є централізованою — навпаки, її ефективність визначається різноманітністю форм та горизонтальністю зв'язків. Табл. 1.3 демонструє основні компоненти громадянського суспільства та їх функціональне навантаження.

Таблиця 1.3

Основні компоненти громадянського суспільства

Компонент	Суть	Функції	Приклади
Недержавні організації (НДО)	Формально зареєстровані об'єднання громадян, які діють на неприбутковій основі	Захист прав, надання соціальних послуг, громадський моніторинг	Центр громадянських свобод, Transparency International Україна
Засоби масової інформації (ЗМІ)	Інститути, що забезпечують доступ до інформації та формують суспільну	Контроль за владою, інформування громадськості, формування	Громадське телебачення, Радіо Свобода

	думку	цінностей	
Профспілки	Об'єднання найманих працівників для захисту їх трудових прав	Соціальний діалог, участь у розробці трудового законодавства	Федерація профспілок України
Ініціативні групи	Неформальні об'єднання громадян для вирішення локальних питань	Мобілізація громадської думки, вирішення місцевих проблем	Групи захисту парків, урбаністичні платформи
Релігійні організації	Об'єднання за конфесійною ознакою, що виконують морально-етичну функцію	Духовна підтримка, благодійність, просвітництво	Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій
Освітні та наукові інститути	Установи, що формують критичне мислення та правову культуру	Аналіз соціальних процесів, підготовка кадрів для громадянської діяльності	Аналітичні центри, університетські кафедри
Благодійні фонди	Структури, що акумулюють ресурси для вирішення соціальних проблем	Фінансова підтримка вразливих груп, розвиток громад	Благодійний фонд «Повернись живим»

Недержавні організації (НДО) становлять одну з найрозвиненіших форм інституалізації громадянського суспільства. НДО діють у різних сферах — правозахисту, екології, охорони здоров'я, освіти, антикорупційної діяльності. Такі організації відіграють роль посередників між суспільством і державою, відстоюючи інтереси соціальних груп. Крім того, вони беруть участь у моніторингу публічної політики, формуванні альтернативних стратегій розвитку. Ініціативи НДО сприяють мобілізації ресурсів громади для досягнення спільних цілей. Їхня незалежність забезпечується завдяки фінансовій підтримці з різних джерел, зокрема міжнародних фондів [6, с. 45].

Засоби масової інформації, особливо незалежні, відіграють роль комунікативного каналу громадянського суспільства. Вони сприяють поширенню ідей, формуванню суспільної думки та контролю за владними структурами. Вільна преса функціонує як механізм підзвітності влади перед громадянами. Журналістські розслідування, суспільні дебати, аналітичні огляди

підвищують рівень поінформованості населення. Участь ЗМІ у процесах демократизації є визначальною умовою прозорості державного управління. Саме інформаційна відкритість дозволяє суспільству брати участь у формуванні публічної політики [18, с. 91].

Профспілки є одними з найстаріших організацій громадянського суспільства, які представляють інтереси найманих працівників. Основною метою їх діяльності є захист трудових прав, гідної оплати праці, безпечних умов праці. Профспілки беруть участь у тристоронньому соціальному діалозі між владою, роботодавцями та працівниками. У демократичному суспільстві вони виступають важливим інструментом впливу на політику зайнятості. Активна профспілкова діяльність сприяє стабільності трудових відносин і запобігає соціальним конфліктам. Водночас сучасні профспілки модернізуються, використовуючи новітні форми адвокації та публічного тиску.

Ініціативні групи, як правило, виникають стихійно та орієнтовані на вирішення конкретних локальних проблем. Такі групи є прикладом горизонтальної самоорганізації, що не потребує формалізації статусу. Їх діяльність може охоплювати захист навколишнього середовища, урбаністичні проєкти, освітні ініціативи. Гнучкість і оперативність дій дозволяє цим групам досягати результатів у короткий термін. Вони часто ініціюють громадські слухання, кампанії у соціальних мережах, звернення до місцевих органів влади. Незважаючи на неформальність, такі ініціативи є важливою складовою громадянської участі [25].

Громадянське суспільство функціонує в межах законодавчих гарантій свободи об'єднань, слова та мирних зібрань. Держава має забезпечувати правові умови для реалізації таких прав і утримуватись від втручання в автономію громадських структур. Законодавче середовище має бути сприятливим для розвитку самоорганізації, з урахуванням демократичних стандартів. З іншого боку, громадянське суспільство також несе відповідальність за законність і

прозорість своєї діяльності. Діалог між державою та громадськими структурами забезпечує баланс інтересів. Саме цей баланс є основою сталого демократичного розвитку суспільства.

В цілому, громадянське суспільство, як теоретична та практична категорія, охоплює широкий спектр соціальних явищ. Його структура не є статичною, а постійно адаптується до нових викликів і соціальних змін. В українських реаліях розвиток громадянського суспільства є запорукою європейської інтеграції та побудови правової держави.

Громадянське суспільство виступає одним із ключових суб'єктів у системі забезпечення прав людини. Його інституції забезпечують зв'язок між особистістю та державою, сприяючи контролю над діяльністю публічної влади. Завдяки незалежності від органів влади громадські організації здатні здійснювати ефективний моніторинг дотримання прав людини. Через правозахисну діяльність інститути громадянського суспільства здобули авторитет як важливі гаранті демократичного розвитку. Існування сильної громадянської сфери слугує ознакою політичної зрілості нації. Динаміка її впливу відображається у здатності до ініціювання змін у державній політиці.

Захист прав людини громадськість реалізує через створення спеціалізованих правозахисних організацій. Вони виступають ініціаторами законодавчих змін, ведуть стратегічні судові справи, надають юридичну допомогу жертвам порушень. Наявність професійної адвокаційної спроможності дозволяє їм ефективно реагувати на кризи правового характеру. У межах своєї діяльності правозахисні інститути також впливають на формування правової культури громадян. Багато організацій діють на основі норм Європейської конвенції з прав людини, що сприяє адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів. Як зазначає Баштанник А. Г., механізми правозахисту в рамках громадянського суспільства є важливою ланкою імплементації положень Конвенції [3, с. 30].

Одним із основних інструментів впливу громадських організацій є адвокаційна діяльність. Вона включає розробку політик, участь у публічних консультаціях, ведення стратегічних кампаній та подання альтернативних звітів до міжнародних структур. За допомогою адвокації активісти формують порядок денний для органів влади та стимулюють політичні рішення, орієнтовані на дотримання прав людини. Досягнення значних змін часто пов'язане із синергією між медіа, експертами та громадськими ініціативами. Такий міжсекторальний підхід дозволяє долати опір з боку владних інституцій. Ефективність адвокації підвищується за умови постійної комунікації із цільовими групами.

Важливою формою активності громадянського суспільства є громадські кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності населення. Їх тематика охоплює питання дискримінації, насильства, політичних репресій та недоступності правосуддя. Кампанії відіграють роль інструменту суспільного тиску на органи влади, спонукаючи їх до відповідальності. У багатьох випадках саме кампанії спричиняли резонансні публічні обговорення та правові зміни. Соціальні мережі значно посилили можливості кампаній у мобілізації громади. Через публічні звернення, петиції та флешмоби вони здатні оперативно реагувати на порушення.

Громадянське суспільство також здійснює незалежний моніторинг дотримання прав людини в різних сферах. Спостереження за діяльністю поліції, судів, місць несвободи або виборчих процесів дає змогу фіксувати зловживання та інформувати суспільство. Оприлюднення результатів таких моніторингів часто супроводжується вимогами про усунення виявлених порушень. У багатьох випадках звіти стають підґрунтям для відкриття кримінальних проваджень або перегляду політики. Моніторинг дозволяє виявляти системні проблеми у функціонуванні державного механізму. Як видно з табл. 1.4, однією

з ключових форм впливу є саме громадський контроль за дотриманням правових стандартів.

Таблиця 1.4

Форми впливу громадянського суспільства на захист прав людини

Форма впливу	Зміст	Приклади реалізації
Адвокація	Просування інтересів через політичний діалог, експертизу та лобіювання	Кампанії за прийняття антидискримінаційних законів
Громадський контроль	Моніторинг, незалежна оцінка дій органів влади	Спостереження за виборами, аналіз рішень судів
Стратегічне судочинство	Подання зразкових справ до національних та міжнародних судів	Звернення до ЄСПЛ із кейсами про тортури чи незаконне затримання
Інформаційно-просвітницька діяльність	Підвищення обізнаності населення щодо прав і механізмів захисту	Публічні кампанії, тренінги, публікації
Соціальна мобілізація	Залучення громадян до участі у колективних діях на захист прав	Петиції, мітинги, флешмоби, громадські ініціативи
Участь у нормотворчості	Внесення пропозицій, участь у робочих групах, оцінка впливу законів	Експертні висновки до законопроектів, публічні обговорення

Сучасна практика також передбачає використання юридичних механізмів впливу, зокрема подання скарг до національних судів та ЄСПЛ. Громадські організації здійснюють юридичний супровід справ, де державні органи порушили права людини. Рішення ЄСПЛ мають обов'язкову силу, а їх виконання є тестом для правової системи держави. Завдяки цьому створюється прецедентна база, що впливає на національну правозастосовну практику. Як зазначає Буткевич О., імплементація практики ЄСПЛ сприяє гармонізації українського права із європейським [4]. Діяльність громадянського сектору підсилює цей процес завдяки стратегічному підходу до подання справ.

Взаємодія громадських організацій з органами влади є одним із чинників формування політики у сфері прав людини. Така взаємодія відбувається у формі консультацій, участі у робочих групах, подання пропозицій до законопроектів. Інколи держава делегує частину повноважень громадському сектору у питаннях

нагляду або інспекцій. Проте ефективність взаємодії залежить від ступеня відкритості та готовності влади до партнерства. Громадянське суспільство виступає не лише критиком, а й партнером у створенні інклюзивного законодавства. Як підкреслює Зарічний О. А., участь громадян у врядуванні забезпечує легітимність політичних рішень [12, с. 49].

Умовою ефективного функціонування громадянського суспільства є належне правове регулювання та захист його суб'єктів. Законодавство має гарантувати свободу об'єднань, свободу слова, захист від переслідувань і втручання у діяльність організацій. Порухення цих принципів призводить до звуження простору громадської дії. Наявність сприятливого середовища для діяльності активістів є індикатором правової держави. Водночас державні інституції повинні утримуватися від дискредитації або обмеження громадської участі. Розвиток громадянського суспільства прямо залежить від рівня гарантій демократичних свобод.

У контексті трансформацій українського суспільства громадські ініціативи стали джерелом інновацій та соціального прогресу. Особливо вагомою є їх роль під час суспільних криз і конфліктів, коли держава не завжди спроможна виконувати функції захисту. Вони забезпечують гуманітарну допомогу, правову підтримку та документування порушень. Активність громадянського сектора в умовах воєнного стану демонструє його адаптивність і здатність до мобілізації ресурсів. Завдяки цьому підтримується стійкість прав людини навіть у критичних обставинах. Громадянське суспільство в Україні довело свою незамінну роль у забезпеченні прав і свобод людини.

Отже, громадянське суспільство виступає невід'ємною умовою ефективного функціонування демократії, забезпечуючи не лише захист прав і свобод особи, а й активну участь громадян у формуванні майбутнього своєї держави.

1.3 Роль держави у системі захисту прав людини

Забезпечення прав людини є однією з ключових функцій держави в демократичному суспільстві. Держава виступає гарантом дотримання правових норм, закріплених у національному та міжнародному законодавстві. Інституційна система держави забезпечує нагляд, реагування та відновлення порушених прав. Реалізація прав неможлива без функціонування органів виконавчої, законодавчої та судової влади. Важливу роль у цьому процесі відіграє принцип верховенства права. Такий підхід передбачає юридичну відповідальність держави за кожне порушення прав людини [1, с. 4].

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищими соціальними цінностями. Забезпечення правового механізму реалізації та захисту прав покладено на відповідні державні інституції. Важливо, щоб ці інституції були незалежними, компетентними та доступними для громадян. Органи державної влади зобов'язані не лише декларувати, а й активно сприяти реалізації конституційних прав. Недостатньо лише проголошення прав — необхідно створити ефективну правозастосовну систему. Правова держава передбачає взаємодію норм, механізмів та гарантій у межах одного цілісного процесу.

Омбудсмен (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини) є одним з ключових механізмів контролю за дотриманням прав. Він має право реагувати на порушення, ініціювати перевірки та рекомендувати зміни до законодавства. Діяльність омбудсмена слугує прикладом інституціоналізації контролю в системі державного управління. Крім того, такий механізм дозволяє виявляти системні проблеми у сфері правозахисту. Уповноважений взаємодіє з органами влади, судами та громадськістю з метою відновлення порушених

прав. Його повноваження закріплені законодавчо, що підвищує рівень довіри до системи [5, с. 138].

Судова влада відіграє особливу роль у забезпеченні правового захисту. Суд є незалежним арбітром, який забезпечує неупереджений розгляд справ щодо порушення прав людини. Гарантія на судовий захист закріплена в Конституції та ратифікованих міжнародних угодах. Судові рішення мають силу відновлення порушених прав та встановлення юридичної істини. Важливою є ефективність судових процедур та доступність правосуддя для всіх категорій населення. Забезпечення цього механізму є невід'ємним компонентом демократичної правової системи.

Міжнародні механізми, зокрема Європейський суд з прав людини, доповнюють національні інституції захисту. Вони дозволяють звертатися до міжнародних інстанцій у разі неефективного захисту на національному рівні. Держава, яка визнає юрисдикцію ЄСПЛ, зобов'язується виконувати його рішення. Таке зобов'язання сприяє посиленню правозахисної культури в державному управлінні. Крім того, практика ЄСПЛ впливає на формування прецедентного права в Україні. Реалізація рішень ЄСПЛ є тестом на політичну волю до дотримання прав людини [4].

У контексті європейської інтеграції держава зобов'язана гармонізувати своє законодавство з європейськими правовими стандартами. Цей процес передбачає як інституційні, так і процедурні реформи в сфері прав людини. Зміни в законодавстві повинні відповідати вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідальність держави полягає в адаптації норм до міжнародних стандартів. Така гармонізація сприяє посиленню ефективності правозахисної системи. Прийняття зобов'язань за міжнародними договорами є індикатором зрілості правової системи [3, с. 30].

Держава також зобов'язана створювати умови для функціонування громадянського суспільства як активного суб'єкта контролю. Недержавні

правозахисні організації виступають партнерами у виявленні порушень та просуванні реформ. Забезпечення свободи об'єднань і права на участь у публічному житті є показником відкритості держави до діалогу. Партнерство між державними органами та громадянським суспільством дозволяє запроваджувати інноваційні підходи у сфері захисту прав. Вплив громадськості посилює прозорість та підзвітність державних механізмів. Така взаємодія є необхідною умовою сталого розвитку демократичних інституцій [2, с. 91].

Правовий захист має охоплювати як традиційні права (життя, свобода, власність), так і новітні виклики (цифрова безпека, захист персональних даних). Держава має адаптувати інструменти до змін, пов'язаних із технологіями та глобалізацією. Інституції повинні відповідати потребам сучасного суспільства та захищати людину в нових правових реальностях. Гнучкість і здатність до адаптації є ознаками ефективної державної системи захисту. Створення цифрових сервісів, онлайн-платформ для звернень та інтеграція штучного інтелекту в адміністративні процеси — приклад відповідних змін. Реформи повинні базуватись на дотриманні стандартів прав людини у будь-якій формі управління.

Отже, захист прав людини є багатовимірною функцією держави, яка вимагає системного підходу, заснованого на законності та етичній відповідальності. Інституції державної влади повинні не лише регулювати, а й гарантувати реалізацію основних прав. Роль держави полягає у створенні сприятливого правового середовища, що забезпечує гідне життя кожній особі. Надання правової допомоги, захист вразливих категорій та участь у міжнародних ініціативах — ключові напрями реалізації цієї функції. Розбудова правової держави неможлива без активної ролі держави як гаранта гідності, свободи та справедливості.

1.4 Теоретичні основи взаємодії держави й громадянського суспільства у сфері прав людини

У демократичному суспільстві ефективна реалізація та захист прав людини можливі лише за умов конструктивної взаємодії між державою та громадянським суспільством. Держава, як основний гарант прав, забезпечує створення відповідної правової та інституційної бази, тоді як громадянське суспільство — як активний соціальний партнер — здійснює контроль за її дотриманням і реагує на випадки порушень. Теоретичне осмислення цієї взаємодії передбачає вивчення моделей партнерства, механізмів участі громадян у формуванні державної політики, а також балансу між владними інтересами і суспільною свободою, що дозволяє визначити ефективні інструменти впливу громадськості на державні рішення в галузі прав людини.

Питання взаємодії держави та громадянського суспільства має важливе значення для формування правової демократичної системи. У сучасній науці окреслено декілька моделей такої взаємодії, серед яких ключову роль відіграють концепції партнерства, субсидіарності та солідарності. Партнерська модель передбачає взаємодію на основі рівності, поваги до автономії кожної сторони та розподілу відповідальності. Принцип субсидіарності гарантує, що держава втручається лише тоді, коли громадські інститути не здатні ефективно діяти самостійно. Такий підхід сприяє розвитку самоврядності та активного громадського включення в публічне управління.

Концепція «держави-служителя» розглядає владу як інструмент реалізації інтересів громадян через демократичні механізми делегування. Вона передбачає, що органи державної влади діють на основі прозорості, відкритості та підзвітності перед суспільством. У межах цієї моделі держава ініціює підтримку соціальних ініціатив та гарантує правовий простір для їх реалізації. Інституції громадянського суспільства сприймаються як рівноправні суб'єкти,

що здатні не лише контролювати, а й співтворити публічну політику. Як зазначає Бабін Б., ефективна реалізація цієї моделі можлива лише в умовах розвиненої демократичної правової культури [2, с. 128].

Інший підхід ґрунтується на концепції «держави-партнера», яка підкреслює спільну відповідальність за забезпечення суспільного добробуту. Така держава створює інституційні механізми, що дозволяють залучати громадян до прийняття рішень. Мова йде про участь у дорадчих органах, бюджетуванні, оцінці політики, підготовці законодавчих ініціатив. Громадські організації стають не опонентами, а учасниками управлінських процесів, впливаючи на розробку рішень на засадах компетентності. Застосування моделі партнерства передбачає стабільне нормативне підґрунтя та політичну волю влади до співпраці.

Солідарна модель взаємодії акцентує на ціннісному аспекті співпраці держави та громадянського суспільства. Основою взаємовідносин виступає довіра, взаємна підтримка та визнання спільної мети — захисту прав і свобод людини. Така модель передбачає не лише юридичну, а й моральну відповідальність держави за соціальну справедливість. Громадські структури у цьому випадку виконують роль об'єднуючої ланки між вразливими групами та органами публічної влади. У табл. 1.5 систематизовано основні моделі, що окреслюють форми взаємодії держави і громадянського суспільства у сфері прав людини.

Таблиця 1.5

Основні моделі взаємодії держави й громадянського суспільства у сфері прав людини

Модель взаємодії	Характеристика	Ключові риси та приклади
Партнерська модель	Держава й громадянське суспільство взаємодіють на рівноправних засадах, з дотриманням автономії сторін.	Спільні проєкти, залучення громадських організацій до розробки політик.
Модель субсидіарності	Держава діє лише у випадках, коли інститути громадянського	Делегування функцій місцевим громадам,

	суспільства неспроможні самостійно виконати функції.	підтримка ініціатив знизу.
Солідарна модель	Співпраця базується на цінностях взаємної підтримки, соціальної справедливості та довіри.	Підтримка вразливих груп, створення сервісів у співпраці з НДО.
Конфліктна модель	Між державою та громадськістю існує протистояння, часто через обмеження громадянських свобод.	Протести, незалежний моніторинг, адвокаційні кампанії в авторитарному контексті.
Інтегративна модель	Інституційно закріплена комунікація та спільне планування державної політики з громадськими структурами.	Громадські ради, публічні консультації, цифрові платформи участі.
Модель держави-служителя	Держава функціонує як сервісна структура, що забезпечує потреби громадян на підставі прозорості та відкритості.	Впровадження електронних сервісів, підзвітність влади, участь у контролі.

Класичні теоретичні підходи до взаємодії передбачають також модель конфліктного співіснування, де громадянське суспільство протистоїть авторитарній або бюрократичній державі. У таких умовах головна функція громадськості полягає у захисті свобод від надмірного втручання держави. Модель конфлікту часто виникає в перехідних суспільствах або за умов політичної нестабільності. Вона характеризується низьким рівнем довіри, відсутністю діалогу та частими спробами з боку держави обмежити автономію громадянських інститутів. За оцінками Ладиченка В., подолання конфліктної моделі потребує якісної зміни в публічному управлінні [20, с. 21].

Інтегративна модель базується на ідеї симбіозу між владою і громадянським суспільством. Її сутність полягає у створенні постійного механізму комунікації, де обидві сторони мають доступ до формування державної політики. Така модель потребує систематичного інституційного забезпечення — форумів, платформ, національних стратегій участі. Ефективність інтегративного підходу підтверджується досвідом європейських країн, де публічна політика не мислиться без участі громадян. Спільне

планування й моніторинг стали важливою умовою реалізації соціально орієнтованої державної стратегії.

Актуальність вивчення моделей взаємодії зростає в контексті децентралізації, цифровізації та гібридних загроз. Розширення можливостей участі громадян вимагає перегляду традиційних ролей держави й суспільства. На зміну вертикальним відносинам приходять мережеві, де співпраця розглядається як горизонтальне партнерство. Інституційна зрілість держави залежить від того, наскільки ефективно вона інтегрує громадянську активність у процес прийняття рішень. Теоретичні моделі взаємодії стають орієнтиром для розбудови ефективної, інклюзивної та відповідальної системи публічного управління.

Розбудова ефективної системи забезпечення прав людини неможлива без інституційної взаємодії між державою та громадянським суспільством. У цьому контексті ключове значення мають такі механізми, як громадські ради, наглядові органи та інститут омбудсмена. Громадські ради при державних органах забезпечують впровадження громадських ініціатив у процес державного управління. Завдяки їм суспільство може впливати на ухвалення рішень, оцінювати ефективність політики та контролювати владу. За умови прозорої процедури формування та відкритості до зворотного зв'язку громадські ради сприяють легітимізації державної політики.

Інститут омбудсмена є одним із найбільш ефективних засобів реагування на порушення прав людини з боку державних органів. Уповноважений Верховної Ради з прав людини діє як посередник між громадянами і владою, здійснюючи моніторинг, подаючи подання, ініціюючи перевірки. Роль омбудсмена особливо важлива в умовах надзвичайних ситуацій, коли зростає ризик звуження прав. Інституційна незалежність, законодавчо закріплені повноваження та широкі канали комунікації з громадськістю підвищують

ефективність цього механізму. Як зазначає Мельник Л., омбудсмен є опорою демократичної держави у гарантуванні базових прав [25].

Наглядові органи, створені за участі громадян, також виконують роль контрольних структур у сфері дотримання прав людини. До таких належать, наприклад, поліцейські комісії, комісії з доступу до публічної інформації, спостережні групи в місцях несвободи. Їхня функція полягає у фіксації порушень, ініціюванні розслідувань та наданні рекомендацій органам влади. Залучення незалежних експертів та активістів до таких структур дозволяє зробити їх діяльність об'єктивнішою. Формат участі громадськості в наглядових органах сприяє утвердженню принципу відкритого врядування.

Окрему роль відіграють спільні державні та громадські ініціативи, спрямовані на захист уразливих груп і просування стандартів прав людини. Такі ініціативи можуть реалізовуватись у форматі міжвідомчих робочих груп, публічних консультацій, а також довгострокових програм соціальної підтримки. Вони забезпечують поєднання ресурсів та компетенцій обох сторін, а також створюють атмосферу довіри. Значущість таких проєктів зростає в періоди суспільних трансформацій, коли офіційна система може бути перевантаженою або дезорганізованою. Ефективність подібних ініціатив підтверджується досвідом європейських країн, що мають сталі механізми співпраці [22, с. 68].

Адвокаційна діяльність виступає важливим каналом просування політичних змін через інститути громадянського суспільства. Її проявами є підготовка альтернативних звітів до міжнародних структур, участь у слуханнях, лобіювання правозахисного законодавства. Адвокація часто поєднується з інформаційними кампаніями та юридичною підтримкою осіб, права яких було порушено. Результативність адвокації залежить від координації зусиль, залучення медіа та використання міжнародної експертизи. Такий підхід підвищує тиск на державу задля впровадження реформ.

Просвітницькі програми відіграють системну роль у формуванні культури прав людини. Громадські організації у співпраці з освітніми та державними інституціями проводять тренінги, семінари, кампанії з підвищення правової грамотності. Основною цільовою аудиторією виступають молодь, представники професій, дотичних до сфери прав, та особи з вразливих категорій. Така діяльність сприяє підвищенню поінформованості та запобіганню порушенням прав. Відповідно до дослідження Мартинюка Я., просвітницька робота є важливим індикатором рівня демократичності суспільства [23, с. 294].

Інституціоналізація співпраці між державою та громадянським суспільством у сфері прав людини потребує не лише законодавчих гарантій, а й політичної волі до партнерства. Застосування комплексного підходу, що охоплює організаційні, нормативні та культурні механізми, забезпечує сталість і результативність взаємодії. Використання потенціалу громадськості не лише знижує соціальну напругу, а й сприяє ефективному врядуванню. Інтеграція громадянських структур у процес публічного управління стає умовою стійкого розвитку демократичного суспільства. Система співпраці в сфері прав людини демонструє здатність адаптуватися до нових викликів, включаючи воєнні, політичні та глобалізаційні загрози.

Таким чином, теоретичне обґрунтування взаємодії держави й громадянського суспільства у сфері прав людини дозволяє сформулювати ефективну модель демократичного врядування, де права особи захищаються як з боку закону, так і через активну участь самих громадян.

РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

2.1 Напрямки державної політики у сфері захисту прав людини в Україні та Європі

У сучасних демократичних державах захист прав і свобод людини є ключовим орієнтиром державної політики. Україна та країни Європейського Союзу декларують дотримання принципів верховенства права, гідності людини, недискримінації та свободи. Водночас механізми реалізації державної політики у сфері прав людини суттєво відрізняються залежно від рівня інституційного розвитку, політичної стабільності та громадянської активності. Аналіз напрямків державної політики в Україні та Європі дозволяє виявити спільні риси, а також виявити прогалини й точки росту в українському контексті.

Україна останніми роками реалізувала комплекс реформ, що спрямовані на вдосконалення гарантій прав людини. Особливу увагу приділено оновленню судової системи, запровадженню електронного правосуддя та покращенню доступу до правосуддя. Згідно з даними, 68% рішень судів уже публікуються в Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄСІТС), що підвищує прозорість правосуддя. У сфері антикорупційної політики створено інституції з чіткими контрольними повноваженнями. У процесі децентралізації посилено повноваження місцевих громад, що сприяє реалізації соціальних і економічних прав населення.

Пріоритетним напрямом державної політики стало функціонування інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. У 2023 році до омбудсмана надійшло понад 45 тисяч звернень, що свідчить про високий рівень довіри населення. Діяльність офісу охоплює не лише перевірки скарг, але й активний моніторинг державної політики з прав людини. Оновлена у 2021 році

Національна стратегія враховує нові виклики, включаючи війну, діджиталізацію та зміну соціальних потреб. Значення інституційного підходу підкреслюється у дослідженні Мельник Л., де наголошується на необхідності скоординованої політики [25].

Упровадження цифрових сервісів стало ефективним засобом підвищення прозорості управління та захисту прав громадян. Станом на 2024 рік понад 19 мільйонів українців користуються застосунком «Дія», що надає доступ до понад 70 адміністративних послуг. Цифровізація сприяє зменшенню корупційних ризиків і зручності взаємодії з владою. Попри позитивні зрушення, проблеми цифрової нерівності та захисту персональних даних залишаються актуальними. Держава має забезпечити інклюзивний доступ до е-сервісів для людей з інвалідністю, пенсіонерів та мешканців віддалених регіонів.

Права внутрішньо переміщених осіб продовжують бути критичним викликом у контексті російської агресії. Станом на березень 2025 року в Україні зареєстровано понад 4,9 мільйона ВПО, значна частина з яких залишається без стабільного житла та доступу до медичних і соціальних послуг. У звітах правозахисників фіксується низький рівень адресної підтримки та складні бюрократичні процедури. Необхідні комплексні державні програми інтеграції та економічної адаптації ВПО. Дослідження Львової Є. О. підкреслює потребу у зміцненні правових гарантій для таких категорій [21, с. 79].

Питання гендерної рівності залишається недостатньо реалізованим на практиці. Жінки становлять менш як 25% у складі Верховної Ради, що свідчить про гендерний дисбаланс у сфері представницької влади. Незважаючи на ухвалення ряду нормативних актів, проблема гендерно зумовленого насильства та обмеженого доступу до політичного процесу зберігається. Громадські організації проводять просвітницькі кампанії та тренінги, але без належної державної підтримки вони мають обмежений вплив. Посилення інституційних механізмів — ключ до зміни ситуації.

Свобода слова в Україні залишається зоною підвищеної уваги. У 2023 році зафіксовано 92 випадки нападів на журналістів, що свідчить про небезпеку професійної діяльності медійників. Під час воєнного стану зростає ризик цензури та інформаційного тиску. Держава повинна забезпечити баланс між інформаційною безпекою і свободою медіа. У публікації Ладиченка В. наголошено на важливості сталого інформаційного середовища [20, с. 22].

Взаємодія держави з громадським сектором часто реалізується у формі тимчасових проєктів. За статистикою, лише 28% громадських ініціатив отримують продовження після завершення грантів. Така ситуація обмежує можливості громадянського суспільства впливати на системні зміни. Необхідно створити сталі механізми співпраці — включно з інституціалізацією участі, фінансовими гарантіями та механізмами контролю. Структуровані цілі й інструменти державної політики в цій сфері узагальнено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Ключові напрями державної політики України у сфері прав людини
(станом на 2024 рік)**

Напрямок політики	Опис заходів	Стан реалізації (2024)
Судова реформа	Оновлення процедур, створення Вищого антикорупційного суду, цифровізація процесів	Триває; понад 68% рішень доступні онлайн
Децентралізація	Передача повноважень громадам, створення нових ОТГ, підвищення відповідальності місцевої влади	Основні етапи завершено, триває адаптація законодавства
Антикорупційна політика	Створено НАЗК, САП, ВАКС; впроваджено електронне декларування	Наявні інституції функціонують, є проблеми з незалежністю
Цифровізація послуг	Застосунок «Дія», е-сервіси для бізнесу, соціальних та адміністративних послуг	19 млн користувачів, розширюється перелік послуг
Права ВПО	Соціальні виплати, тимчасове житло, реєстрація статусу	Потребує покращення; 4,9 млн зареєстрованих ВПО
Гендерна рівність	Програми недискримінації, представництва жінок у політиці, протидія насильству	Реалізується частково; менше 25% жінок у парламенті
Свобода слова	Захист журналістів, медіареформи, підтримка суспільного мовлення	Залишається вразливою сферою; 92 напади у 2023

		р.
--	--	----

У державах Європейського Союзу політика у сфері прав людини реалізується на основі нормативних актів і судової практики. Усі країни-члени зобов'язані дотримуватись положень Європейської конвенції з прав людини, Хартії основних прав ЄС та виконувати рішення Європейського суду з прав людини. Захист прав забезпечується на національному рівні через адміністративні та судові процедури, а також на наднаціональному — через інститути ЄС та РЄ. Впроваджено постійні механізми перевірки виконання зобов'язань. Основні підходи країн ЄС узагальнено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Особливості реалізації державної політики у сфері прав людини в
країнах ЄС (узагальнений огляд)**

Країна	Правова основа	Громадянське суспільство	Судова система	Освіта з прав людини	Нагляд і моніторинг
Швеція	ЄКПЛ, Конституція, Хартія ЄС	Участь НДО у розробці законів, сталий діалог	Незалежні суди, виконання рішень ЄСПЛ	Обов'язкові курси у школах, підтримка молоді	Омбудсман, звітність уряду щороку
Німеччина	Основний закон, ЄКПЛ	Грантова підтримка НДО, членство у наглядових радах	Конституційний контроль, ефективність ЄСПЛ	Модулі у середній та вищій освіті	Правозахисний інститут, парламентські доповіді
Франція	Конституція, ЄКПЛ, пряма дія рішень ЄСПЛ	Консультативні комітети з НДО	Підконтрольність рішень ЄСПЛ	Громадянська освіта з 10 років	Комітет з прав людини, доступ до парламенту
Естонія	ЄКПЛ, Хартія ЄС, адаптація законодавства	Активна участь громадськості у проєктах	Дотримання незалежності судів	Навчальні програми з прав людини	Національний центр прав людини, моніторинг
Польща	Конституція, ЄКПЛ, закон про омбудсмана	Нерегулярна участь НДО, обмежене фінансування	Політичний тиск на суди	Освітні ініціативи через НДО	Омбудсман, критика з боку ЄС

У країнах ЄС громадські організації беруть участь у формуванні, реалізації та моніторингу політик. Більшість нормативних актів супроводжуються громадськими обговореннями або проводяться консультації з експертами. У Польщі, Нідерландах, Швеції та Франції представники НДО входять до постійних дорадчих структур при парламентських комітетах. Фінансування громадянського сектору часто здійснюється за рахунок національних або європейських фондів. Завдяки цій участі громадськість має реальний вплив на державні рішення.

У багатьох державах діють незалежні суди з фіксованими гарантіями незмінності суддів, прозорими процедурами призначення та окремими дисциплінарними комісіями. Рішення ЄСПЛ автоматично враховуються у правозастосуванні. У Німеччині, Австрії, Бельгії та Данії судді зобов'язані аналізувати практику ЄСПЛ під час винесення рішень. У разі невиконання рішень ЄСПЛ передбачені процедури міжнародного впливу через Комітет міністрів Ради Європи. У звітах правозахисних структур фіксується високий рівень виконання зобов'язань у правових державах.

Просвітницькі кампанії проводяться на державному та муніципальному рівнях за участі НДО, освітніх закладів та медіа. У Фінляндії та Швеції курси з прав людини є обов'язковими в середній школі. У Чехії та Італії діють центри громадянської освіти, які щорічно охоплюють десятки тисяч учасників. У країнах Балтії реалізуються програми для поліцейських, соціальних працівників та суддів з питань недискримінації. Такі заходи фінансуються частково з бюджету ЄС.

Контроль за дотриманням прав людини здійснюють державні правозахисні установи, що мають статус незалежних органів. Вони публікують щорічні доповіді, реагують на звернення громадян та можуть ініціювати розслідування. У Франції Національний консультативний комітет з прав

людини має право оцінювати всі проекти законів. У Литві, Естонії та Німеччині діють правозахисні інспекції в місцях несвободи. Доступ до таких установ гарантується окремим законом.

Під час пандемії, воєнних криз або надзвичайного стану країни ЄС застосовують тимчасові обмеження прав із дотриманням принципів пропорційності. У 2022–2023 роках у звітах Європейської комісії зазначалось про дотримання базових стандартів навіть під тиском зовнішніх загроз. У Польщі, Словенії та Угорщині були зафіксовані спроби звуження прав, які були оскаржені на рівні ЄСПЛ. Рішення суду зобов'язали уряди відновити попередні гарантії. Така практика доводить ефективність контролю в надзвичайних обставинах.

Підхід Європейського Союзу до реалізації політики у сфері прав людини поєднує законодавчі, процедурні й фінансові механізми. За підсумками 2023 року понад 85% законодавчих ініціатив Єврокомісії містили розділ оцінки впливу на права людини. Країни ЄС також беруть участь у зовнішніх місіях з прав людини, поширюючи стандарти поза межами Союзу. Моніторингові місії ЄС діяли у понад 20 країнах, зокрема в Україні, Грузії та Боснії і Герцеговині. Така політика визнається однією з найстійкіших серед міжнародних об'єднань.

В цілому, порівняльний аналіз державної політики у сфері захисту прав людини в Україні та ЄС демонструє, що для досягнення європейських стандартів Україні необхідно не лише гармонізувати законодавство, а й зміцнити інституційну спроможність, забезпечити сталість громадянського контролю та підвищити рівень правової культури населення.

2.2 Діяльність організацій громадянського суспільства та їх вплив на реалізацію прав людини в Україні та Європі

Організації громадянського суспільства (ОГС) відіграють вирішальну роль у забезпеченні та захисті прав людини, виступаючи посередниками між державою та суспільством. У країнах Європи вони мають значні ресурси та системну підтримку, що дозволяє їм реалізовувати проекти з моніторингу дотримання прав, правової просвіти та адвокації. В Україні, попри численні виклики, громадянський сектор продемонстрував високу мобілізованість, особливо після 2014 року та в умовах повномасштабної війни. Аналітичне дослідження діяльності ОГС в обох контекстах дозволяє виявити ключові моделі впливу, ефективні механізми та стратегічні напрями подальшого розвитку.

Організації громадянського суспільства в Україні стали одним із ключових акторів у сфері правозахисту, особливо після 2014 року. Центр громадянських свобод, ZMINA, Українська Гельсінська спілка з прав людини демонструють активність у фіксації порушень, наданні правової допомоги та адвокації реформ. Системна робота з документування фактів репресій та насильства дозволяє формувати правову базу для міжнародного реагування. У 2023 році ці організації зібрали понад 30 тис. свідчень воєнних злочинів РФ, що використовуються МКС. Діяльність провідних ОГС узагальнено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Приклади діяльності українських організацій громадянського суспільства у сфері прав людини

Організація	Основні напрями діяльності	Формати роботи	Досягнення (2022–2024)	Проблеми / виклики
Центр громадянських свобод	Моніторинг воєнних злочинів, міжнародна адвокація, захист прав активістів	Польові місії, звіти до ООН, кампанії за звільнення	Зібрано 30 тис. свідчень злочинів РФ, номіновано на Нобелівську	Залежність від донорів, загрози безпеці персоналу

		політв'язнів	премію	
Українська Гельсінська спілка з прав людини	Правозахисна освіта, судовий захист, законодавчі ініціативи	Юридичні консультації , аналітика, участь у робочих групах ВРУ	Більше 80 тис. консультацій, понад 15 успішних адвокаційних кампаній	Брак постійного фінансування, ризики під час воєнного стану
ZMINA	Свобода слова, захист прав журналістів, інформаційна безпека	Моніторинг порушень, правозахисн а журналістик а, аналітика	Щорічні звіти про свободу слова, міжнародна співпраця	Тиск з боку політиків і ЗМІ, потреба в кіберзахисті
Схід-SOS	Права ВПО, гуманітарна допомога, документування порушень	Гуманітарні штаби, правові гарячі лінії, мобільні офіси	Допомога 300 тис. осіб, правова підтримка у 16 регіонах	Виснаження ресурсів, загрози логістиці під обстрілами
Правозахисний порядок денний (коаліція)	Адвокація змін у сфері судочинства, катувань, доступу до правосуддя	Публічні звернення, участь у слуханнях, законопроєк ти	Підготовлено 10+ законодавчих ініціатив, вплив на зміну законів	Нестабільна взаємодія з органами влади

Питання свободи слова, доступу до інформації та захисту журналістів стало одним із постійних пріоритетів правозахисників. Організації здійснюють моніторинг законопроєктів, що загрожують свободі медіа, та надають правову підтримку журналістам у разі тиску або нападів. У 2022–2023 роках, за даними коаліції "Платформа прав людини", було зафіксовано понад 120 випадків порушення прав журналістів. ОГС оперативно реагували через заяви, скарги до судів та міжнародних інституцій. Співпраця з Радою Європи й ОБСЄ посилює вплив таких ініціатив [30].

Особливу увагу громадські структури приділяють правам внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від бойових дій. Розробляються аналітичні доповіді щодо порушень прав ВПО на житло, працевлаштування, медичну допомогу. За підтримки донорських фондів надаються юридичні консультації та соціальний супровід у регіонах. У 2024 році громадськими організаціями було

реалізовано понад 150 місцевих проєктів підтримки ВПО. Однак відсутність системного фінансування обмежує масштаб таких програм.

Моніторинг діяльності правоохоронних органів і збройних формувань набуває особливого значення у контексті збройного конфлікту. Представники ОГС здійснюють польові місії, фіксують факти катувань, незаконних затримань, насильства. Такі звіти використовуються як джерело інформації для ООН, ОБСЄ та міжнародних судових процесів. Розслідування проводяться із дотриманням принципів верифікації, конфіденційності та безпеки. Практика показує, що дані ОГС визнаються як доказ у міжнародних інстанціях [36, с. 191].

Адвокаційні кампанії стали важливим інструментом впливу на державну політику. Через публічні звернення, експертні пропозиції та участь у робочих групах ОГС сприяють змінам законодавства. У 2021–2024 роках за ініціативи громадськості було змінено понад 10 нормативних актів у сфері доступу до правосуддя, захисту від катувань, захисту вразливих груп. Коаліційний формат роботи (наприклад, "Правозахисний порядок денний") дозволяє акумулювати експертні позиції. Участь у комітетських слуханнях ВРУ підвищує ефективність громадської присутності в політичному процесі.

Важливу роль відіграє правова допомога, яку громадські організації надають тисячам громадян щорічно. У межах правозахисних ініціатив функціонують гарячі лінії, мобільні офіси, консультаційні платформи. У 2023 році організаціями було надано понад 80 тис. правових консультацій, включаючи допомогу постраждалим від насильства, ВПО, військовим. Професійна команда юристів та адвокатів співпрацює з системою БПД і міжнародними місіями. Така діяльність має безпосередній вплив на захист базових прав.

Попри високу активність, українські ОГС стикаються з обмеженнями. Основними викликами залишаються залежність від грантового фінансування,

відсутність сталого держпідтримки, ризику під час політичних змін і воєнного стану. Частина організацій змушена призупиняти роботу через відсутність ресурсів, особливо в регіонах. Також спостерігається тиск з боку окремих органів влади або ЗМІ, що створює загрозу делегітимізації правозахисної діяльності. Проте системна присутність ОГС у суспільному житті зберігає потенціал їхнього довгострокового впливу.

У країнах Європейського Союзу організації громадянського суспільства функціонують в умовах стабільного нормативного середовища та дієвих процедур співпраці з державою. Формалізовані канали доступу до публічної політики дозволяють НУО брати участь у законотворенні, формуванні бюджетів, моніторингу правозастосування. У країнах Скандинавії та Бенілюксу ОГС мають квоти представництва в комісіях та дорадчих органах при міністерствах. Надійне регулювання статусу організацій гарантує їх незалежність від політичного впливу. Основні підходи подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Стратегії взаємодії європейських ОГС з органами влади

Країна	Механізми участі НДО	Форми фінансування	Приклади партнерства	Інституційні особливості
Нідерланди	Офіційні консультації, дорадчі ради, участь у законодавчих дебатах	Бюджетне фінансування проєктів через державні агенції	Спільні ініціативи з прав людини та міграційної політики	Чітке розмежування повноважень, правовий статус НДО визначено законом
Німеччина	Регулярні зустрічі з парламентом, участь у слуханнях	Пряме співфінансування, гранти від міністерств	Координація програм для біженців, правова просвіта	Федеральний реєстр НДО, обов'язкова публічність звітності
Франція	Платформи для громадського аналізу законопроєктів	Фонди солідарності, участь у європейських програмах	Права жінок, гендерна рівність, контроль за поліцією	Високий рівень прозорості процедур ухвалення рішень
Швеція	Національні форуми,	Довгострокове програмне	Правозахисні проєкти,	Обов'язковий механізм

	щорічні конференції	фінансування через Агентство підтримки НДО	моніторинг свобод	звітування про участь громадськості
Італія	Публічні консультації, робочі групи при міністерствах	Спільні грантові платформи	Програми соціальної інтеграції та антидискримінації	Оцінка ефективності через незалежні комісії

Участь організацій громадянського суспільства у правозахисній сфері не обмежується реакцією на порушення, а охоплює повний цикл політичного процесу. У Франції, Бельгії та Іспанії правозахисні НДО проводять оцінку впливу законопроектів на права людини ще до їх реєстрації. Такі організації надають альтернативні звіти до ООН, а також аналітичні огляди для національних парламентів. За даними Європейського економічного і соціального комітету, понад 65% соціальних реформ у ЄС супроводжувалися громадським аналізом. Практика свідчить про ефективність такої моделі.

Міжнародні мережі правозахисних організацій, як-от Amnesty International, Human Rights Watch чи Open Society Foundations, діють на всіх рівнях — від локальних офісів до структур при ООН. Вони формують глобальні рамки реагування, лобіюють прийняття резолюцій, публікують щорічні звіти з оцінками ситуації у країнах. Наприклад, доповіді Amnesty International регулярно використовуються Європейською комісією в аналітиці перед підготовкою рішень щодо фінансування реформ. У 2023 році лише Open Society Foundations підтримали понад 600 правозахисних ініціатив у Європі. Така діяльність визначає рівень впливу НДО на транснаціональні політики.

Європейська практика підтримки організацій включає як державне, так і багатостороннє фінансування. У Німеччині, Нідерландах, Фінляндії понад 50% бюджету провідних НДО покривається через урядові або європейські програми. Фінансування здійснюється на конкурсній основі, з чітким розподілом за напрямками правозахисту, освіти, гендерної рівності тощо. Забезпечення сталого

фінансування дозволяє організаціям формувати довготривалі стратегії [31, с. 92].

Урядові органи мають структуровані канали співпраці з НДО: платформи партнерства, тематичні форуми, постійні комітети. Наприклад, у Швеції щорічно проводяться національні правозахисні конференції за участі громадянського сектору та представників виконавчої влади. У Данії організації включені до процедур публічного оцінювання ефективності державних політик. У Словаччині та Чехії впроваджено механізм участі НДО у підготовці звітів з виконання міжнародних зобов'язань.

Паралельно з правозахисною діяльністю, ОГС у Європі є постачальниками соціальних послуг у сферах освіти, інтеграції біженців, захисту вразливих груп. У Норвегії та Італії вони беруть участь у програмах реінтеграції ветеранів, захисту прав осіб з інвалідністю. Така багатофункціональність дозволяє поєднувати захист прав з наданням конкретної допомоги. Згідно зі звітом Європейської комісії, понад 35% соціальних послуг у сфері прав людини реалізуються через НДО. Ця модель забезпечує більш гнучке реагування на потреби громад.

Отже, аналіз українського та європейського досвіду свідчить, що організації громадянського суспільства є ключовими агентами у сфері реалізації прав людини, а формування сприятливого правового, фінансового та інституційного середовища є необхідною умовою для посилення їх впливу в Україні.

2.3 Механізми співпраці держави та інститутів громадянського суспільства у сфері захисту прав людини

Сучасна демократія базується на партнерстві між державою та громадянським суспільством у процесі розробки, реалізації та моніторингу політики, особливо у сфері прав людини. Успішна взаємодія цих суб'єктів сприяє підвищенню ефективності захисту прав, прозорості управління та залученню громадян до процесів прийняття рішень. В Україні, як і в багатьох країнах Європи, формуються інституційні та неформальні механізми такої співпраці. Аналіз цих механізмів дозволяє оцінити їхню ефективність, виявити виклики та запропонувати шляхи вдосконалення.

Українська держава поступово формує механізми, які дозволяють громадянському суспільству впливати на процеси публічного управління. Інституційна взаємодія проявляється через діяльність громадських рад, електронні петиції, публічні консультації та спеціалізовані робочі групи. Після 2014 року кількість зареєстрованих громадських рад при міністерствах і відомствах зросла на понад 60%. Громадські структури отримали змогу брати участь у формуванні державної політики на центральному та місцевому рівнях. Узагальнені форми такої співпраці наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Інституційні механізми співпраці держави та громадянського суспільства в Україні

Механізм	Опис функціонування	Приклади реалізації	Рівень ефективності	Основні виклики
Громадські ради при органах влади	Формуються з представників НДО для участі в консультаціях та обговореннях	Ради при міністерствах, ОДА, Київській міськраді	Середній – вплив є, але часто обмежений формальністю	Низька мотивація членів, обмежений зворотний зв'язок
Електронні петиції	Інструмент прямої демократії для ініціювання рішень громадянами	Платформа petition.president.gov.ua, міські сайти	Високий – при належній підтримці	Формальний розгляд, низький відсоток реалізованих ініціатив
Публічні консультації	Процедура обговорення	e-Consultations, заходи в	Середній – залежить від	Нерівний доступ, ігнорування

	проектів нормативно- правових актів з громадськістю	громадах	відкритості органу	результатів
Бюджет участі	Механізм, що дозволяє громадянам впливати на розподіл частини місцевого бюджету	Програми у Києві, Львові, Тернополі	Високий на місцевому рівні	Нерівномірна реалізація, слабе інформування
Уповноважен ий з прав людини	Інституція парламентського контролю за дотриманням прав і свобод	Моніторингові місії, щорічні доповіді, співпраця з ОГС	Високий – при реагуванні на запити	Обмежені повноваження, брак персоналу

Серед найбільш дієвих інструментів варто виокремити Національну платформу взаємодії з громадськістю, запроваджену в межах реалізації Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства. Платформа функціонує як середовище обміну між органами влади та неурядовими організаціями. Через неї узгоджуються пріоритети, проводиться публічне обговорення нормативно-правових актів, оцінюються результати політик. У 2023 році в межах платформи було проведено 280 консультацій, з яких понад 30% завершилися змінами в урядових документах. Подібні інструменти забезпечують прозорість управлінських рішень.

Окремим елементом інституційної взаємодії є громадський контроль у формі моніторингових кампаній. Завдяки праву на інформацію громадські об'єднання проводять оцінювання рішень органів влади, здійснюють аудит публічних закупівель і ефективності реалізації соціальних програм. За даними Шаульської, така форма активності суттєво змінила культуру сприйняття влади у громадах [48, с. 73]. Водночас спостерігається нерівномірний доступ до інформації в різних регіонах, що вимагає подальшого вдосконалення законодавства. Активний контроль сприяє зниженню рівня корупції та підвищенню відповідальності чиновників.

Сталим елементом інституційної взаємодії залишаються консультативно-дорадчі органи, які формуються при органах влади. Громадські ради та комісії дають змогу формувати спільні позиції з актуальних питань політики. Однак практика свідчить, що їх вплив часто обмежений, а діяльність зводиться до формальностей. Для підвищення ефективності необхідне впровадження чітких процедур прийняття до складу таких рад, забезпечення ротації та підзвітності. У більшості випадків результати обговорень не мають обов'язкового характеру для влади.

Важливим інструментом є використання цифрових інструментів взаємодії, таких як електронні петиції, відкриті платформи для обговорення законопроектів, бюджет участі. Наприклад, у 2022–2023 роках платформа «Єдина система електронних петицій» прийняла понад 180 тисяч звернень громадян, з яких майже 2 тисячі було підтримано. Ефективність таких інструментів залежить від здатності органів влади не лише реагувати на ініціативи, а й інтегрувати їх у практику управління. Електронна демократія стає ефективним посередником між громадянами та інституціями. Проте слабка цифрова грамотність у деяких соціальних групах залишається бар'єром до участі.

Важливу роль у координації співпраці виконує Уповноважений Верховної Ради з прав людини, який активно взаємодіє з ОГС, особливо в питаннях захисту прав вразливих груп. Створення спеціалізованих консультативних рад при Уповноваженому дозволило залучити експертів з регіонів. У 2023 році було прийнято 47 висновків на підставі матеріалів, наданих громадськими організаціями. Водночас необхідною залишається інституціалізація ролі громадянського суспільства у системі захисту прав на постійній основі. Довготривала взаємодія потребує законодавчого закріплення форм участі.

Хоча в Україні існує широка палітра інституційних форм співпраці, ефективність реалізації механізмів взаємодії залишається неоднорідною. Рівень

залучення організацій громадянського суспільства до вироблення рішень значно відрізняється залежно від рівня влади — на місцевому він вищий. Наявність правового механізму не гарантує його результативність без політичної волі та інституційної стабільності. У цьому контексті важливо продовжити розбудову процедурної рамки для забезпечення обов’язковості врахування позиції громадськості. Саме так формується відповідальне управління, що ґрунтується на діалозі та довірі.

У практиці публічної взаємодії особливе місце посідають неформальні механізми, які часто виникають у відповідь на актуальні виклики. У сучасній Україні формуються нові моделі співпраці між владою та громадянським суспільством через спільні адвокаційні кампанії, реагування на надзвичайні ситуації та ініціативи швидкого впливу. Ефективним прикладом стали незалежні громадські розслідування щодо поліцейського насильства або порушень на виборах. У періоди криз — пандемії COVID-19, повномасштабної війни — громадські ініціативи стали джерелом термінової допомоги. Узагальнені приклади подано в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Приклади практичних (неформальних) механізмів взаємодії в Україні та Європі

Форма взаємодії	Україна	Країни ЄС
Адвокаційні кампанії	Інформаційні кампанії щодо виборчих прав, прав ВПО, антидискримінація	Європейські платформи, кампанії на захист біженців у Франції, Швеції
Меморандуми про співпрацю	Меморандуми МВС з ОГС щодо гендерного насильства (2022–2023)	Угода між німецькими міністерствами та НУО щодо інтеграції мігрантів
Громадські розслідування	Розслідування щодо дій правоохоронців під час протестів або арештів	Розслідування дій прикордонних служб у Греції, Італії; участь Amnesty International
Моніторинг місць несвободи	НПМ при Офісі Омбудсмена, співпраця з правозахисниками	Партнерство ОГС із парламентами (Франція, Швеція) для моніторингу тюрем

Правова просвіта	Програми «Знай своє право», «Правова абетка для ВПО», мобільні юридичні клініки	Освітні фестивалі з прав людини, муніципальні програми правової грамотності
Партнерство в кризових ситуаціях	Координація евакуації, гуманітарної допомоги, супровід вразливих груп	Міжсекторна співпраця під час COVID-19: влада – бізнес – громадськість (Нідерланди, Іспанія)

Підписання меморандумів про співпрацю між владою та ОГС дозволяє формалізувати оперативну взаємодію без створення нових інституцій. Такі документи передбачають координацію дій у сфері прав людини, захисту соціально вразливих груп, запобігання насильству в сім'ї. Наприклад, підписані в 2022 році меморандуми між МВС України та правозахисними організаціями стали базою для впровадження механізмів швидкого реагування на гендерно зумовлене насильство. Подібна форма співпраці практикується і в країнах ЄС, зокрема у Чехії та Литві. Гнучкість таких домовленостей дозволяє оперативно адаптуватися до нових викликів.

Інформаційні кампанії стали ключовим каналом поширення правових знань серед населення. Українські організації успішно реалізували масштабні кампанії щодо виборчих прав, дискримінації, протидії катуванням. У Європі подібні ініціативи підтримуються за рахунок грантових фондів та реалізуються у партнерстві з органами місцевої влади. Наприклад, у Польщі кампанії з правової просвіти фінансуються Фондом розвитку громадянського суспільства, залучаючи до співпраці місцеві школи, медіа та бібліотеки. Така практика сприяє формуванню громадянської активності на основі довіри [42, с. 80].

Моніторинг місць несвободи та реагування на порушення прав утримуваних осіб також належать до неінституційної взаємодії. Правозахисники систематично фіксують факти тортур, недотримання стандартів утримання, перешкоджання доступу до захисту. В Україні такі механізми реалізуються через механізм національного превентивного механізму (НПМ) за участі Уповноваженого Верховної Ради. У країнах ЄС до подібних

моніторингів долучаються недержавні суб'єкти, як-от спеціальні наглядові групи при парламентських комітетах. Публічність звітів формує інструмент тиску на владу.

Правова просвіта через неформальні платформи — ще один вектор ефективної взаємодії. В Україні реалізовано десятки ініціатив, як-от «Правова абетка для ВПО», «Знай своє право», «Юридичний десант», спрямовані на підтримку населення в умовах війни. У європейських країнах цю роль відіграють публічні лекції, інтерактивні курси, виставки та вуличні акції. Співпраця відбувається на базі шкіл, центрів зайнятості, муніципалітетів. Неформальний формат дозволяє досягти широкої аудиторії з мінімальними ресурсами.

Неінституційні форми мають високу адаптивність, проте значною мірою залежать від наявності ініціативної групи та її ресурсного потенціалу. Відсутність законодавчої підтримки та гарантій безперервності робить такі форми вразливими до змін політичного середовища. Успішна практика передбачає поєднання неформальних інструментів із можливістю їх подальшої інституціоналізації. Наприклад, ініціативи з моніторингу бюджетів у громадах часто починалися як неформальні, а згодом ставали частиною бюджетного процесу. Еволюція взаємодії потребує гнучкого нормативного супроводу.

Таким чином, поєднання інституційних та неформальних механізмів співпраці між державою та громадянським суспільством формує багатовимірну модель захисту прав людини, яка потребує постійного розвитку, ефективного моніторингу та підтримки з боку держави й міжнародної спільноти.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

3.1 Проблемні аспекти та виклики у взаємодії держави та громадянського суспільства

У процесі побудови демократичної держави важливу роль відіграє ефективна взаємодія між інститутами державної влади та громадянським суспільством. Проте така взаємодія часто стикається з низкою труднощів, зумовлених політичною фрагментарністю, недовірою та слабкою інституційною сталістю. В окремих випадках органи державної влади сприймають ініціативи громадських організацій як втручання у владні повноваження. Відсутність системного діалогу створює бар'єри у спільному формуванні політик. Як наслідок, знижується ефективність впровадження рішень, орієнтованих на захист прав людини [1, с. 4].

Проблемою залишається недостатній рівень участі громадян у процесах прийняття рішень. Низька інституційна культура державних службовців не сприяє впровадженню стандартів належного врядування. Попри наявність механізмів, таких як громадські ради чи консультації з громадськістю, їхнє функціонування часто є формальним. Деякі ініціативи залишаються імітаційними через брак політичної волі або спроби зберегти контроль над публічними процесами. Відчуження громадян від управління знижує довіру до держави та її політики.

Фінансова залежність громадських організацій від зовнішніх донорів створює додаткові труднощі у їхній співпраці з державою. Така залежність формує сприйняття ОГС як "агентів впливу", що викликає політичну напругу. У деяких випадках державні інституції уникають підтримки ініціатив, які не узгоджені з політичним курсом влади. Фінансова нестабільність також

перешкоджає стратегічному плануванню діяльності ОГС. Як наслідок, ефективність їхньої участі в реалізації правозахисної політики знижується [2, с. 55].

Юридичні прогалини в регулюванні взаємодії держави з громадянським сектором поглиблюють системні ризики. Відсутність єдиної концепції державної політики щодо розвитку громадянського суспільства перешкоджає створенню сталої інституційної основи. У законодавстві України не закріплено чітких механізмів моніторингу впливу ОГС на формування політик. Поза увагою залишаються питання відповідальності державних органів за неврахування громадських позицій. Як наслідок, співпраця втрачає характер стратегічного партнерства [6, с. 203].

Особливої уваги потребує захист правових механізмів діяльності правозахисних організацій у періоди політичної турбулентності. Ризики репресій, тиску, адміністративних перешкод посилюються під час кризових або передвиборчих періодів. У таких умовах активісти опиняються під загрозою, що негативно впливає на весь сектор громадянського суспільства. В окремих випадках представників ОГС незаконно затримують або звинувачують у "дестабілізації ситуації". Ескалація конфліктів між державою та громадськими структурами знижує якість демократії.

Недостатня координація між різними інституціями влади щодо взаємодії з громадянським суспільством призводить до дублювання функцій та розпорошення ресурсів. Відсутність узгоджених політик між центральними та місцевими органами влади ускладнює реалізацію спільних ініціатив. Інколи спостерігається конкуренція між різними адміністративними рівнями за вплив на співпрацю з громадськими організаціями. В результаті, ініціативи громадськості не отримують належної підтримки або реалізуються з порушенням базових принципів співпраці. Слабкість вертикалі комунікації гальмує сталий розвиток партнерства.

У процесі євроінтеграції Україна зіткнулася з викликом адаптації інституційних практик до стандартів ЄС. Брак технічної спроможності у державних структурах перешкоджає ефективному впровадженню рекомендацій міжнародних партнерів. Громадянське суспільство нерідко виконує функції "перекладача" європейських норм у національний контекст. Водночас їхня участь у переговорах і впровадженні реформ залишається обмеженою. Потреба у синергії між ОГС і державними інституціями є критично важливою для європейської інтеграції [10, с. 77].

Низький рівень правової культури населення також впливає на якість взаємодії держави і громадянського суспільства. Брак обізнаності громадян щодо своїх прав і механізмів їх захисту обмежує участь у громадських ініціативах. Водночас державна система правової освіти є фрагментарною та неефективною. Зусилля громадських організацій щодо просвітництва залишаються недостатньо підтриманими владою. Підвищення правосвідомості має стати спільним завданням обох сторін.

Медіасередовище часто формує спотворене уявлення про громадське суспільство, подаючи його або як інструмент опозиції, або як маргінальний рух. Таке уявлення підкріплюється тенденційним висвітленням діяльності ОГС у залежних ЗМІ. Водночас незалежні медіа, які прагнуть об'єктивності, мають обмежений доступ до широкої аудиторії. Брак якісної комунікації між громадськістю та ЗМІ сприяє формуванню недовіри. Формування позитивного іміджу громадських ініціатив вимагає цілеспрямованих інформаційних стратегій [4].

Проблема кадрового забезпечення громадських організацій ускладнює їхню стабільність. Висока плинність кадрів, обмежений доступ до професійної освіти та перевантаження фахівців знижують якість проєктів. Держава поки не створила механізмів підтримки людського потенціалу громадянського сектору. Грантові програми міжнародних партнерів часто не охоплюють довготривалі

кадрові інвестиції. Розв'язання цього виклику потребує спільних інституційних рішень.

3.2 Напрями удосконалення співпраці між державою та громадянським суспільством у сфері захисту прав людини

Один із ключових напрямів удосконалення співпраці між державою та громадянським суспільством полягає у запровадженні стабільних інституційних механізмів взаємодії. Державні органи мають створювати сталі канали комунікації з громадськими структурами, що дозволить уникнути ситуативності у прийнятті рішень. Регулярне проведення консультацій, стратегічних сесій і громадських слухань сприятиме формуванню довіри. Офіційне включення ОГС до робочих груп та дорадчих органів дозволить впливати на формування політики на ранніх етапах. Такий підхід відображає кращі європейські практики та відповідає демократичним стандартам [2, с. 44].

Важливим чинником успішної взаємодії виступає фінансова підтримка ініціатив громадянського суспільства. Держава має передбачити прозорі механізми бюджетного фінансування проєктів ОГС через грантові конкурси, цільові програми та співфінансування. Необхідно уникати надмірної залежності сектору від міжнародних донорів, що часто зумовлює нестійкість ініціатив. Створення незалежного державного фонду підтримки громадських ініціатив дозволить забезпечити довготривалу інституційну сталість. Такий підхід реалізовано у ряді країн ЄС, де ОГС розглядаються як стратегічні партнери влади [6, с. 191].

Цифровізація комунікації та доступу до адміністративних послуг відкриває нові можливості для залучення громадськості. Розвиток електронного урядування має супроводжуватися впровадженням платформ для онлайн-

консультацій, електронної петиційної діяльності та прозорості звітності. Залучення громадських експертів до розробки цифрових інструментів сприятиме підвищенню їх ефективності. Водночас потрібно уникати виключення вразливих груп, які мають обмежений доступ до цифрових технологій. Баланс інновацій та інклюзивності є запорукою демократичної трансформації [3, с. 31].

Варто запровадити механізми незалежного моніторингу виконання державою зобов'язань у сфері прав людини. Роль громадських організацій у проведенні паралельної звітності щодо виконання міжнародних конвенцій має бути офіційно визнаною. Такі звіти можуть бути використані як додаткове джерело аналітики під час формування національних доповідей. Забезпечення відкритого доступу до інформації про стан дотримання прав сприятиме підзвітності органів влади. Практика участі ОГС у моніторингу вже довела свою ефективність в рамках реалізації рішень ЄСПЛ [4].

Слід розвивати механізми публічно-приватного партнерства у сфері захисту прав людини. Наприклад, реалізація спільних програм з протидії домашньому насильству, забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб чи просвітницьких кампаній потребує ресурсів обох секторів. Такі партнерства повинні бути закріплені меморандумами або спеціальними угодами. Важливо, щоб участь держави не зводилась до формального патронажу, а передбачала розподіл відповідальності. Партнерська модель взаємодії має бути альтернативою директивному підходу [1, с. 5].

Окремої уваги потребує вдосконалення правового регулювання статусу громадських організацій. Законодавство має чітко визначати механізми їх доступу до участі в управлінні, обсяг прав у публічних консультаціях, можливості подання альтернативних проєктів нормативних актів. Потрібна імплементація положень європейських стандартів щодо свободи об'єднань та участі громадськості в управлінні державними справами. Державні структури

повинні уникати дискримінації чи вибіркового ставлення до різних типів ОГС. Рівноправність учасників процесу зміцнює демократичну легітимність [18, с. 92].

Необхідно підтримати розвиток експертного потенціалу як державного, так і громадянського сектору. Регулярне проведення навчальних заходів, тренінгів, обмін досвідом між представниками обох сторін створює спільне ціннісне поле. Важливо стимулювати створення спільних дослідницьких ініціатив, центрів аналітики та правових клінік. Така взаємодія забезпечить кращу якість рішень у сфері прав людини. В основі партнерства має бути не лише інституційна взаємодія, а й міжособистісна довіра.

Особливу увагу слід приділити регіональному рівню співпраці. Місцеві громади є безпосереднім середовищем, де реалізуються права і свободи, тому механізми взаємодії на рівні ОМС мають бути посилені. Варто підтримувати розвиток локальних ініціатив, громадських центрів правової допомоги, правозахисних платформ. Субсидіарний підхід передбачає делегування повноважень на рівень громад, з урахуванням місцевих потреб. Такий підхід підвищує чутливість політики до реальних викликів [12, с. 49].

Зміцнення комунікаційної стратегії взаємодії має на меті зменшити упередження між сторонами. Варто підтримувати створення публічних форумів, відкритих дискусій, а також медіакампаній, які формують позитивний образ партнерства. Публічна демонстрація успішних кейсів співпраці сприятиме легітимізації громадянського суспільства в очах населення. Слід створити постійно діючі платформи для обміну інформацією між владою, ОГС і ЗМІ.

3.3 Перспективи подальших досліджень у сфері розвитку правозахисних механізмів

Перспективи подальших досліджень у сфері правозахисних механізмів вимагають глибшого вивчення ефективності міжнародних документів у національній юрисдикції. Аналіз реалізації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року в українській правовій системі дозволить оцінити ступінь адаптації європейських стандартів [34]. Варто вивчити динаміку трансформації нормативного поля України після ратифікації відповідних протоколів та їх вплив на судову практику. Доцільно проаналізувати узгодженість рішень національних судів із правовими позиціями ЄСПЛ. Такий аналіз допоможе сформулювати рекомендації щодо удосконалення правозастосовної практики.

Окремим напрямом досліджень має стати вивчення ролі Протоколу №4 до Конвенції, що розширює спектр захищених прав. Потребують уваги аспекти реалізації права на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, а також заборона колективного видворення іноземців [35]. В умовах внутрішньої міграції та збройного конфлікту в Україні дослідження цих прав набуває особливої актуальності. Важливо врахувати міждисциплінарні підходи – правові, соціологічні та геополітичні. Таке комплексне дослідження дозволить окреслити межі державного втручання в умовах надзвичайного стану.

Потребують системного осмислення нові інструменти міжнародного захисту, зокрема процедура *advisory opinion*, передбачена Протоколом №16. Дослідження правових наслідків використання цієї процедури українськими судами дозволить окреслити її ефективність для гармонізації національної юриспруденції з практикою ЄСПЛ [45]. Потрібна також аналітика щодо потенційних ризиків використання цього інструменту в політичних або стратегічних цілях. Перспективним є порівняння з практикою інших країн, що

вже застосовують цей механізм. Результати можуть бути використані для коригування української судової стратегії у справах з прав людини.

Дослідження мають охопити також питання системного моніторингу рішень ЄСПЛ та механізмів їх виконання в Україні. Необхідно з'ясувати причини повторюваності справ і проаналізувати не лише юридичні, а й політичні та управлінські бар'єри у впровадженні рішень [37]. Зокрема, важливо дослідити ефективність участі парламенту, уряду та Офісу Уповноваженого у процесі виконання зобов'язань. Актуально оцінити практику вжиття загальних заходів у справах проти України. Отримані висновки можуть бути основою для законодавчих ініціатив.

Інтерес становить дослідження комунікаційної взаємодії між міжнародними органами й громадянським суспільством щодо документування фактів порушення прав. Потрібно вивчити механізми передачі доказів, процедури включення їх до матеріалів справ, а також методологічні підходи до формування таких повідомлень [36]. Доцільно розробити єдині стандарти для правозахисних організацій з огляду на вимоги ЄСПЛ до допустимих доказів. Це дозволить підвищити якість супроводу справ з боку громадськості. Такі дослідження мають високий прикладний потенціал.

Дослідницький інтерес викликає тема трансформації правових систем під впливом міжнародно-правових гарантій. Варто простежити, як норми Конвенції та рішень ЄСПЛ змінюють внутрішньодержавне законодавство в частині процедурних прав, тривалості судового розгляду, ефективності правового захисту [39]. Застосування правового компаративізму дозволить виявити моделі адаптації у різних юрисдикціях. Особливо важливе значення матимуть результати для країн із пострадянською правовою традицією. Дослідження такого типу сприятимуть модернізації національної правової системи.

Перспективними виглядають також емпіричні дослідження впливу судових рішень на зміну правової культури суспільства. Потрібно

проаналізувати, як рішення ЄСПЛ і положення Конвенції сприймаються громадянами, суддями, адвокатами, органами влади. Варто розглянути питання правосвідомості та готовності до впровадження змін [41]. Доцільно використовувати якісні методи дослідження: інтерв'ю, фокус-групи, кейс-стаді. Результати можуть бути використані у правопросвітницьких програмах.

Значущою є перспектива вивчення нових технологій і цифрових інструментів у сфері захисту прав людини. Необхідно дослідити використання платформ для подання скарг, онлайн-доступу до судових рішень, цифрової ідентифікації в контексті дотримання прав [42]. Важливо звернути увагу на ризики цифрової дискримінації, втручання в приватність, порушення прав на захист персональних даних. Поєднання правових і технічних підходів сприятиме формуванню сучасної системи захисту. Інтеграція цифрових рішень має супроводжуватись правовими гарантіями.

У фокусі майбутніх досліджень має бути міждисциплінарний аналіз концептуальних підходів до захисту прав у кризових умовах. Важливо вивчати функціонування правозахисних механізмів у контексті воєнних дій, надзвичайних ситуацій, міграційних криз [38]. Перспективним є формування нових моделей взаємодії держави, міжнародних структур і громадянського суспільства у таких умовах. Розробка кризостійких правозахисних стратегій є одним із головних викликів сучасності. Такий напрям має потенціал впливу на формування нової європейської правової доктрини.

ВИСНОВКИ

В ході проведеного дослідження були сформовані наступні висновки.

У процесі історичного розвитку теоретичні концепції прав людини еволюціонували від природно-правових підходів епохи Просвітництва до сучасних юридичних, соціокультурних та інтегративних моделей. Громадянське суспільство, що сформувалося як самостійна сфера поза межами державної влади, з часом стало активним учасником у забезпеченні правового порядку та контролі над діяльністю держави.

Роль держави також зазнала трансформації — від суто охоронної до партнера у правозахисному дискурсі, зокрема через створення інституційного середовища та нормативної бази. У сучасній правовій доктрині захист прав людини розглядається як спільна відповідальність держави, громадськості та міжнародних організацій. Водночас відносини між державою та громадянським суспільством залишаються динамічними, що потребує постійного теоретичного переосмислення.

Порівняння свідчить про те, що країни ЄС реалізують системну, багаторівневу політику захисту прав людини, в якій громадські організації є офіційними учасниками процесу прийняття рішень. У європейських юрисдикціях сформовані усталені механізми співпраці між владою і громадянським сектором — дорадчі ради, національні платформи, законодавчо закріплене фінансування НДО.

В Україні, попри активізацію громадських ініціатив після 2014 року, така взаємодія здебільшого має проєктний характер, а інституційна сталість потребує зміцнення. Аналіз дозволяє зробити висновок, що європейські практики вказують на необхідність інтегрування громадянського суспільства у процеси формування державної політики, а не лише в реалізацію окремих її

елементів. Подальше зближення із ЄС має ґрунтуватися на уніфікації стандартів участі громадськості в управлінні.

Національне законодавство в цілому створює базові умови для залучення громадських організацій, об'єднань та інших суб'єктів громадянського суспільства до правозахисної діяльності. Порівняння з міжнародно-правовими стандартами свідчить про необхідність удосконалення української нормативної бази, зокрема шляхом розширення участі громадськості у процесах прийняття рішень і здійснення контролю за дотриманням прав людини.

Аналіз поточного стану взаємодії вказує на низку структурних і політичних бар'єрів, зокрема недостатню відкритість державних інституцій, обмежене залучення НДО до процесів контролю та моніторингу, фрагментарність комунікації. Фінансова нестабільність, залежність від зовнішніх донорів і загроза політичного тиску також суттєво знижують ефективність правозахисної діяльності громадянського сектору.

Водночас розвиток інструментів електронного урядування, прозорих процедур участі, інституціоналізація платформ взаємодії є перспективними напрямками покращення. Доцільно переймати європейський досвід, зокрема інструменти партисипативного управління, грантового супроводу НДО з боку держави та законодавчо визначені форми консультацій. Створення ефективної моделі співпраці повинно ґрунтуватися на принципах відкритості, підзвітності та взаємної довіри.

У підсумку, ефективна взаємодія держави та громадянського суспільства у сфері захисту прав людини можлива лише за умови поєднання інституційної спроможності, правової визначеності та стратегічного діалогу, що враховує національні реалії та кращі європейські практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасенко С.І. Конституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні. *Проблеми становлення правової демократичної держави*. 2019. № 3. С. 3–5.
2. Бабін Б. Ковбан А. Права людини та громадянське суспільство: навч. посібн. для студ. вищих навч. закладів. Одеса:Фенікс, 2014. 320 с.
3. Баштанник А. Г. Механізм захисту прав і свобод людини у контексті реалізації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Вип. 1. 2023. С. 29-34.
4. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2017. URL:
https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf
 (дата звернення: 17.04.2025)
5. Головань В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 136–140.
6. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія; за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної, В.І. Шакуна. Київ: Алерта, 2023. 304 с.

7. Дроботов С.А. Громадянське суспільство і забезпечення національної безпеки української держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Том 3. С. 14–18.

8. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-humanrights-and-its-protocols> (дата звернення: 17.04.2025)

9. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). URL: <https://www.echr.coe.int/home> (дата звернення: 17.04.2025)

10. Єгорова В.С. Захист прав людини в контексті євроінтеграції – основні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. С. 76-78.

11. Єфремова І.І. Особливості визначення міжнародно-правового механізму захисту приватних прав. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 7/1. С. 41–44.

12. Зарічний О. А. Взаємодія держави та громадянського суспільства через інститути участі громадян в управлінні державними справами. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 48-51.

13. Зубарева А. Є. Міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини: дис. ... к.ю.н. : 12.00.11. Одеса, 2015. 211 с.

14. Касяненко Я. В. Місце адвокатури у механізмі захисту прав людини і громадянина в Україні. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3745/1/Kasjanenko.pdf> (дата звернення: 17.04.2025)

15. Квітка С. А. Форсайт як технологія проектування майбутнього: новітні механізми взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 8. С. 5–15.

16. Книш В. В. Порівняльно-правовий аналіз конституційних механізмів захисту прав людини в Україні та Польщі. *Науково-інформаційний вісник. Право*. 2014. №9. С.121-128.

17. Коваленко Ян. ЄС на захисті прав людини. *Юридична газета online*. 2018. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/es-na-zahisti-prav-lyudini.html> (дата звернення: 17.04.2025)

18. Ковальчук С. Про правові основи громадянського суспільства та його взаємодію з органами публічної влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 855. С. 90–97.

19. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

20. Ладиченко В. Проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства. *Публічне право*. 2016. № 4 (24). С. 18-25.

21. Львова Є. О. Розвиток правових механізмів забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина в екстремальних умовах глобалізації. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2016. № 1(33). С. 77-82

22. Маринів І.І., Мохончук П.С. Захист прав людини в європейському союзі. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. С. 66-72.

23. Мартинюк Я. Значення європейської системи захисту прав людини для українського суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. С. 292-298.

24. Матвєєв С. В., Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 76-80.

25. Мельник Л. Взаємодія держави та громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/30.pdf (дата звернення: 15.04.2025).

26. Мельник О.Г. Механізм захисту фундаментальних прав людини у європейському союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. С.40-44.

27. Месюк М. П. Взаємодія інститутів влади та громадянського суспільства в Україні в контексті євро інтеграційних процесів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 87-93.

28. Музичук К. Демократичні основи судочинства (аспект інформаційних прав і свобод людини): монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 528 с.

29. Мукан Б. Правові засади діяльності інституту уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини як елемент асоціації між Україною та Європейським Союзом. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 3 (38). С. 25-32.

30. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. 14.12.2019. Місія України при НАТО: офіц. веб-сайт. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/mizhnarodnaspivpracya/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi> (дата звернення: 17.04.2025)

31. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навч.-метод. посіб. за ред. О.В. Бігняка. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. 168 с.

32. Особливості застосування рішень Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: навч. Посібник. У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор, Ю. В. Верхола та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 404 с

33. Пайда Ю.Ю. Визначення юридичних гарантій як елемент захисту прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 50–54.

34. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.04.2025)

35. Протокол №4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї: міжнар. док. від 16.09.1963 р.. *Рада Європи. База даних «Законодавство України». ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059 (дата звернення: 17.04.2025).

36. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Х. І.Б. Лисенко, 2018. 357 с.

37. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні. *Юридична газета online.* 2019. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudovapraktika/rol-espl-u-zabezpechenni-nalezhnogo-ta-efektivnogomehanizmu-zahistu-prav-lyudini-v-ukrayini.html> (дата звернення: 17.04.2025)

38. Сенчук І. Механізм захисту прав людини: актуальні проблеми дослідження. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.).* Харків : ХНУВС, 2019. С. 189-191.

39. Сироїд Т.Л. Міжнародний захист прав людини: навч. посібн. Т.Л.Сироїд, Л.О.Фоміна. Харків: Право, 2019. 310 с.

40. Стукалов А. В. Сучасна соціальна держава як результат історичного розвитку концепту ідеальної держави Платона. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2016. № 1. С. 127–138

41. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія. М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.

42. Токарська А. С. Як досягти досконалості в комунікації: до питань захисту прав і свобод людини в інформаційній сфері. *Вісник НУ «Львівська політехніка».* 2020. № 2 (25). С. 77–82.

43. Тружильо І. Права людини, мир та поняття права. Історія незавершеної правової революції. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 175–200.

44. Фалалєєва Л.Г. Приєднання Європейського Союзу до Конвенції з прав людини: правова позиція Суду. *Судова апеляція*. 2017. № 3 (48). С.151-161.

45. Чабан В. Протокол №16 в дії: ключові положення та значення для українського судочинства. *Юридична газета online*. 2018. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/protokol-16-v-diyi-klyuchovipolozhennya-ta-znachennya-dlya-ukrayinskogo-sudochinstva.html> (дата звернення: 17.04.2025)

46. Черновол О. П. Механізм забезпечення та реалізації основних обов'язків людини і громадянина: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 57-60.

47. Чурпіта Г. До поняття захисту сімейних прав та інтересів у порядку цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №4. С.44-47.

48. Шаульська Г.М. Громадськість як індикатор системи державного управління та громадянського суспільства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 1 (8). С. 70–74.

49. Шмельова Г.Г. Міжнародно-правові гарантії прав людини: загальнотеоретичний аспект. *Правові новели: науково-виробничий журнал*. 2016. № 1. С.99-103.

50. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник Х.: І.Б. Лисенко, 2019. 168 с.